

ERDŐVIDÉK TÁRSADALMA A XVIII. SZÁZAD KÖZEPÉN

EGYED ÁKOS

1.

A tájtörténet művelését mifelénk elsősorban az a körülmény teszi indokolttá, hogy Erdély társadalma a középkor folyamán tájegységek szerint is nagyon tagolt volt. Az egymástól meglehetősen elzárt kisebb-nagyobb tájegységek fejlődésében aztán a sajátos földrajzi-táji, s más helyi feltételek jelentős szerepet játszottak: gyorsították vagy — ellenkezőleg — lassították a régi társadalmi formák felbomlását és átalakulását, mindenképpen rányomva a sajátosság bélyegét az illető tájegység társadalmának szerkezetére.

Így volt ez — talán fokozottabban mint máshol — Erdővidék történetét illetően is. Ennek a kis tájegységnek a társadalma egészen a modern közlekedési hálózat kiépítéséig a maga külön világában élt, s bár ugyanazok az általános történelmi törvények határozták meg fejlődését, amelyek az egész székelységet, történetében sok az eredeti vonás, a helyi szín. Itt utalhatunk röviden népi kultúrájának gazdagságára és eredetiségére¹, a szellemi kultúra innen induló kiemelkedő képviselőire² s az egész népélet (még eléggé fel nem tárt) helyi értékeire³. Reális történetkutatói igényként jelentkezik tehát e kis tájegység történetének behatóbb vizsgálata. Ezúttal Erdővidék társadalmának szerkezetét próbáljuk felvázolni az eddig nem közölt 1750-es adóösszeírás tükrében.

2.

Az a kis tájegység, amelyet századokra visszamenően sok alkalommal Erdővidék névvel jelölnek a források, a Baróti-hegység, a Dél-Hargita és a Persányi-hegység között elterülő területen fekszik, a Baróti-menedécet tölti ki⁴. Erdővidék településtörténeti érdekessége az, hogy bár egységes kistájat képez, a múltban közigazgatásilag megoszlott volt, hi-

szen területén két szék szerveződött meg: Miklósvár szék és Bardoc fiúszék. Az előbbihez a XVIII. században tíz, az utóbbihoz kilenc falu tartozott. Tény tehát, hogy Erdővidék mind tájilag, mind közigazgatásilag külön területet képezett, s ezt földrajzi körülményei okozták: Miklósvár széket a közelebbi Sepsi széktől az akkori mértékek szerint meglehetősen nagy és zord hegység, a Baróti-hegyek választották el, Bardoc széket Udvarhelyszéktől pedig a terjedelmes és erdős Rika-hegység. S mindkettőt a nem lebecsülendő távolság: mindkét széktől legalább egynapi járásföldre feküdtek az említett legközelebbi székek. Persze megválaszolásra vár még az a kérdés, hogy miért szerveződött két szék ott, ahol egy is csak kicsi lehetett volna.

Bár Miklósvárszék alapításáról pontos évszám nem maradt ránk, bizonyosnak látszik, hogy az már a XIV. században fennállt és gyakorolta funkcióit⁵. Nevét Miklósvár nevű településtől nyerte, amelynek első okleveles említése 1211-ből való⁶. A rendelkezésünkre álló dokumentumokból kitűnik, hogy Miklósvárszéknek hosszas küzdelmet kellett folytatnia önrendelkezésének elismeréséig. Ennek során azonban Sepsi szék tisztségével szemben sikerült kivívnia (1459-ben, 1531-ben, 1610-ben, majd 1627-ben is)⁷ régi szabadságlevelének megerősítését. Következésképpen Miklósvárszék Háromszék negyedik, külön törvényhatósága lett, s az is maradt egészen 1876-ig.

Bardoc fiúszék létezését és önkormányzatát Rákóczi György 1635. évi védlevele erősítette meg⁸. E dokumentumból félreérthetetlenül kiderül, hogy a fiúszék jóval korábbi képződmény, olyan, amelynek önkormányzata volt, de Udvarhelyszék fennhatósága alá tartozott.

Melyek voltak Miklósvárszék és Bardoc fiúszék önkormányzati szervei, intézményei?

Mindkét széket egy-egy alkirálybíró vezette, külön törvényszékük volt, választott széki tisztviselői karral rendelkeztek s a szék belső ügyeit rendszeres székgyűléseken vitatták meg.

Ezen a helyzeten nem változtatott az Erdélyben berendezkedő Habsburg-hatalom sem. Viszont a fejedelemség korához mérten számos általános történelmi feltétel módosult, ami nem maradhatott hatás nélkül a székely társadalmi viszonyokra. Szükségesnek látszik, hogy röviden ezekre is kitérjünk, mert az 1750-es összeírás már e változott székely társadalom képét mutatja.

3.

A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc lezajlása után a Habsburg-hatalom arra törekedett Erdélyben, hogy itteni uralmát megszilárdítsa. E politika sikerének érdekében számos új igazgatási és közigazda-

sági intézkedést léptetett életbe. Ezek közül a székely társadalom alakulását az az intézkedés befolyásolta a legerőteljesebben, amely 1711-ben megszüntette a székelység több évszázados katonai szerepét és intézményét. Mivel a korábbi évszázadban mind a földbirtoklási, mind a teherviselési rendszerük az általános hadkötelezettség függvénye volt, a XVIII. század első felében megkezdődött az alapvető intézmények átalakulása.

Ez történt mindenekelőtt az adózás rendszerével. Közismert, hogy korábban az általános katonáskodási kötelezettség alatt élő s a lakosság többségét alkotó közszékelyek, adómentességet élveztek. Csak kivételes alkalmakkor kellett a kirótt adómenyiség előteremtéséhez hozzájárulniuk. Most a Habsburg-kormányzat arra törekedett — s e törekvését meg is valósította —, hogy a székelység körében is növelje az adóalany-alapot s ennek során a jobbágytartó nemesség s a papság kivételével minden számottevő társadalmi rendet-réteget megadóztatott. (Csak annak a személynek nem kellett adót fizetnie, akinek legalább két adózó jobbágya volt). Nem kevesebb nehézséget okozott a katonatartás kiterjesztése a székely székekre. Ugyanis 1711 után megszűnt az a korábbi kiváltság is, amely szerint a Székelyföldön idegen katonai alakulatokat nem tartanak. A Rákóczi-szabadságharc leverése után a székely falvakban állomásozó számottevő birodalmi katonaság elszállásolása és eltartása újabb terheket rótt a lakosság vállára.

A XVIII. század második évtizedében fellépő természeti csapások: aszály, éhínség, pestis tetőzte a bajokat s a nép tömeges pusztulását váltotta ki⁹.

Felvetődik az a kérdés, hogy bizonyos székely szabadságjogok megszüntetése, az adózási terhek fokozódása s az említett természeti csapások — mindezek milyen átalakulások előidézőivé váltak a székely társadalom-szerkezetben és életmódban.

A székely társadalomfejlődés egyik sajátossága az volt, hogy az általános katonáskodásra fogott rendek, a lófők (primipilusok) és gyalogosok (pixidariusok) meg tudták őrizni szabadságukat, többségük nem süllyedt végérvényesen jobbágyi vagy zselléri sorba. Ezt egyébként így kívánták a fejedelmi központi hatalom katonai érdekei is. A Habsburg-hatalom, amint már mondtuk, a Rákóczi-szabadságharcban való részvételük miatt viszont a székelyek katonai szervezetét ideiglenesen feloszlatta s ezáltal megfosztotta a katonai rétegeket fő funkciójuktól, majd adófizető polgárokká változtatta a régi katonai rendek tagjait. Ennek következtében a korábbi lófő és gyalogos rend a szabad székely földművelő osztályt alkotta, bár egymás közt továbbra is számontartották a régi rendi beosztásukat.

A székely társadalomfejlődés másik jellegzetessége — s ebben a Fogaras-földi és Kővár-vidéki román társadalomfejlődéshez volt hasonló —, hogy a feudális társadalom két alapvető osztálya: a jobbágytartó birtokos nemesség és a jobbágyság-zsellérség jóval fejletlenebb volt, mint a megyei területeken. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy például Miklósvár szék falvaiban 1703-ban, tehát a fejedelmi kor végén, illetőleg a Habsburg-hatalom elején a jobbágyság és zsellérség az összes családoknak csak mintegy 36,22 %-át alkotta¹⁰, szemben a vármegyékkel, ahol ezek aránya 85 % körül mozgott.

A kérdés most már az: vajjon miután a székelység régebbi hadi szolgálatait nem vették igénybe, ami korábbi különleges helyzetének módosulását eredményezte, bekövetkezett-e egy olyan méretű és gyors iramú átalakulás, hogy a lakosság többségét jobbágyi állapotba juttassa. E kérdés annál jogosultabb, mivel Fogaras-földön, majd Kővár vidékén is, miután a korábbi századokban az ottani lakosságnak a székelyekéhez hasonló katonáskodása megszűnt, a nagybirtok gyorsan terjeszkedett s gyors folymat volt a korábbi katonai családok eljobbágyosodása is, bár egyes kismanesi rétegek végig megőrizték szabadságukat¹¹. Erre a problémára is keressük a választ az 1750-es összeírás elemzése által.

4.

Az 1750-es összeírás célja az volt, hogy elősegítse az új adókivetési rendszer kidolgozását¹². Az összeírás falvanként és családonként tartalmazza az adatokat¹³: az adózó nevét, lakótelke nagyságát, a lakóházát, a bírt földeket, az állatállományt. Végül bemutatja a határhasználat rendszerét, a termesztett növényeket és azok hozamát.

A kimutatások élén az egytelkes nemesek állanak, majd a szabad székelyek, jobbágyok, birtokos zsellérek, birtoktalan zsellérek, végül a kóborlók és cigányok zárják a sort. Külön rovatban szerepelnek az özvegyek. Ezután falvanként, s rendi kategóriák szerint az adatok összegezése következik, majd az illető falu végeredményeit nyújtja.

Nem tartalmazza a kimutatás a birtokos nemességet s a bevett válásfelekezetek papjait, ami azonban aránylag csak jelentéktelen kiesést okozott, s az is pótolható más összeírások adatainak felhasználása által.

Mivel az összeírás Erdővidéket illető teljes anyagának közlésére itt nincs elég terünk, be kell érünk azzal, hogy az alábbiakban az erdővidéki falvak családjainak rendi-társadalmi megoszlását tükröző adatait adjuk. Előrebocsátjuk, hogy az özvegyek számát hozzáadtuk az illető kategória adataihoz.

Az 1750-es összeírás:

MIKLÓSVAR SZÉK

A falu neve	Összes adózó családok	Egytelkes nemesek		Szabad székelyek		Jobbágyok		Birtokos zsellérek		Birtoktalan zsellérek		Kóborlók	
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Barót	148	13	8,78	70	47,30	52	35,15	3	2,02	4	2,70	6	4,05
Bodos	45	2	4,44	39	86,67	3	6,67	1	2,22	0	—	0	—
Bőlön	157	20	12,74	62	39,50	42	26,75	20	12,74	8	5,09	5	3,18
Köpec	88	10	11,36	55	62,50	6	6,82	8	9,09	3	3,41	6	6,82
Középjáta	127	4	3,15	76	59,84	38	29,92	2	1,57	0	—	7	5,52
Miklósvar	52	0	—	6	11,54	35	67,30	7	13,46	2	3,85	2	3,85
Nagyajta	125	7	5,50	40	32,00	72	57,60	1	0,80	3	2,40	2	1,60
Sepsibacon	54	4	7,41	31	57,41	12	22,22	2	3,70	5	9,26	0	0
Szárázajta	89	7	7,86	60	67,42	9	10,11	2	2,25	4	4,50	7	7,86
Zalánpataka	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	100
	885	67	7,57	439	49,60	269	30,40	46	5,20	29	3,28	35	3,95

BARDOC FIÚSZÉK

Bardoc	69	3	4,35	18	26,08	37	53,63	5	7,25	6	8,69	0	—
Bibarcfalva	71	10	14,08	21	29,58	33	46,48	3	4,23	4	5,63	0	—
Füle	83	13	15,66	27	32,53	32	38,56	3	3,61	6	7,23	2	2,41
Kisbacon	49	7	14,28	27	55,11	8	16,33	2	4,08	5	10,20	0	—
Magyar Hermány	72	3	4,16	62	86,12	2	2,78	1	1,39	4	5,55	0	—
Olasztelek	64	6	9,37	21	32,82	33	51,56	4	6,25	0	0	0	—
Száldobos	41	6	14,63	20	48,78	9	21,96	1	2,44	5	12,19	0	—
T. Bacon	77	1	1,30	59	76,62	6	7,80	2	2,59	9	11,69	0	—
Vargyas	176	30	17,05	72	40,90	54	30,68	1	0,58	19	10,79	0	—
	702	79	11,25	327	46,59	214	30,49	22	3,13	58	8,26	2	0,28

ERDŐVIDÉK ÖSSZESEN

Miklósvar szék

Miklósvar szék	885	67	7,75	439	49,60	269	30,40	46	5,20	29	3,28	35	3,95
Bardoc fiúszék	702	79	11,25	327	46,59	214	30,49	22	3,13	58	8,26	2	0,28
	1537	146	9,20	766	48,27	483	30,43	68	4,29	87	5,48	37	2,33

A fenti táblázatból már az első vizsgálódásra kitetszik az erdővidéki falvak társadalmának összetettsége. Kereteikben a XVIII. század közepén nemesek, szabad székelyek, jobbágyok és zsellérek éltek együtt. A tizenkilenc erdővidéki falu közül mindössze egyet, az újonnan keletkezett Zalánpatakát lakták társadalmilag egységes családok: iparosok, pontosabban az üveghuta munkásai. A többi tizennyolc falu lakosságát szabad kategóriákba tartozó, illetőleg hűbéri szolgálatoknak alávetett családok alkották. Ha Erdővidék falvait a szabad rétegek (ide soroljuk az egytelkes nemeseket is) és a hűbéri függőségben élő családok sajátos társadalmi súlya, aránya szerint osztályozzuk, két nagy típuskategóriát különböztethetünk meg: egyrészt azokat a falvakat, amelyekben a szabadok a lakosságnak több mint a felét tették ki (ezt nevezzük a továbbiakban A típusnak), illetőleg azokat, amelyekben a jobbágy és zsellércsaládok alkottak többséget (B típus).

Az A típushoz tartozott Barót, Bodos, Bölön, Köpec, Közéapajta, Sepsibacon, Kisbacon, Magyarhermány, Száldobos, Szárazajta, Telegdi-bacon és Vargyas; a B típusba Miklósvár, Nagyajta, Bardoc, Bibarcfalva és Olasztelek sorolható. Az arány 12 : 5. A fennmaradó falut, Fülét nem sorolhattuk egyik típushoz sem, mert itt a szabad és hűbéri családok aránya majdnem egyforma s egyik sem haladja meg az ötven százalékot (a két kategória aránya nem ad 100 százalékot, mert a kóborlókat nem adhattuk hozzá egyik típus adataihoz sem).

A fenti két típus felállítása segítségünkre van e kis tájegység társadalmi szerkezetének felvázolásában. Az A típushoz tartozó falvakban a szabadok az összlakosságnak 69,68 %-át teszik ki, míg a B típusú falvakban a feudális függőségben élők aránya eléri a 65,85 %-ot. Tekintettel arra, hogy az A típusú falvak száma több, mint kétszerese a B típushoz tartozókéknak, levonhatjuk azt a következtetést, hogy Erdővidék falvainak többsége felett úgy múltak el a feudalizmus évszázadai, hogy a szabad katonai rendek: az egytelkes nemesek és a szabad székelyek többségének sikerült megőriznie szabad állapotát. A fenti következtetést megerősíti az a tény is, hogy a B típushoz tartozó falvakban is jelentős súlyt képviseltek a szabad rendek: a családok mintegy 33 %-a tartozott a szabadokhoz.

Ha az összes erdővidéki falvak arányait hasonlítjuk össze, a következő kép tárul elénk: az összes családok 57,47 %-a szabad rendű volt, 40,20 %-a pedig feudális függőségben élt (a fennmaradó 2,33 %-a pedig kóborló). Vagyis az erdővidéki falvak családjai szabad rétegeinek aránya 17,27 %-al volt nagyobb, mint a hűbéri függőségben élő családoké.

Mit árulnak el a fenti arányok a XVIII. század eleji adatokkal való összehasonlítás fényénél? Abban a helyzetben vagyunk, hogy összevet-hetjük Miklósvár szék 1703. évi adatait az 1750-es összeírás adataival. Ime, **Miklósvár szék** családainak rendi-társadalmi megoszlása:

	1703-ban ¹⁴		1750-ben ¹⁵	
	szám	%-a	szám	%-a
Egytelkes nemesek	59	7,32	67	7,57
Szabad székelyek	455	56,45	439	49,60
Jobbágyok	197	24,44	269	30,40
Birtokos zsellérek	30	3,72	46	5,20
Birtoktalan zsellérek	65	8,06	29	3,28
Kóborlók	—	—	35	3,95
	806	100,00	885	100,00

Az itt közölt adatok alapján arra a következtetésre jutunk, hogy 1703 és 1750 között, a XVIII. század első felében 6,60%-al csökkent a szabadok aránya, a feudális függőségben élők pedig 2,66%-al növekedett (sajnos, az 1703-as összeírás nem tartalmazza a kóborlók számát, így az összehasonlítás nem teljes értékű).

Az elemzett falutípusok átlag-arányai közül kiemelkedig néhány falu, amelyek az illető típus felső határán helyezkednek el. Ilyenek voltak az A típusból Bodos, ahol a szabad családok aránya 91,21%, Magyarhermány (90,28%) és Telegdibacon (77,92%), míg a B típusú falvakból Miklósvár falu, ahol a feudális függőségben élők aránya 84,61%-ot tett ki.

Tény tehát, hogy a XVIII. század első felében Erdővidék falvainak társadalmi szerkezete lassú változásban volt; a szabadok kárára erősödtek a függő rétegek. De ez a változás, ha tekintetbe vesszük a dolgozatunk elején érintett kedvezőtlen körülmények hatását is, nem mondható nagyarányúnak, és éppen emiatt Erdővidék társadalomszerkezete alapján a régi maradt a Habsburg-megszállás első fél évszázadában is. A szabad rétegeknek sikerült tehát megőrizniük túlsúlyukat.

5.

Miután a fentiekben megvizsgáltuk az erdővidéki falvak társadalmának jellegét, a továbbiakban szemügyre kell vennünk, ugyancsak az 1750-es összeírás alapján, a társadalomszerkezet egyes elemeit és e szerkezetén belüli sajátosságukat. Arra is kísérletet teszünk, hogy ott, ahol szükségesnek mutatkozik, kiegészítsük az 1750-es adatokat.

Ezt kell tennünk például a **nemesség** rendjének vizsgálatakor. Ugyanis az összeírás csak az egytelkes nemesekkel foglalkozik, holott Erdővidéken, akár csak más székely székekben, a nemesi rend három fő rétegből tevődött össze: a főnemességből, a középnemességből és az egytelkes nemességből. A főnemesség ekkor a sokjobbágyos, birtokos nemességet jelentette. Erdővidéken például néhány főnemesi család (Danielek, Csereiek, Henterek, Kálnokyak) rendelkeztek a jobbágyság mintegy 800 %-a felett. Ezek a birtokok és a jobbágyos telkeket részben örökölték, fejedelmektől kapták, vették vagy erőszakkal szerezték a közsékelyektől, valamint a közföldekből. Erdővidéken a középnemesség eléggé fejletlen

volt. Az egytelkes nemességnél viszont meg kell állnunk. Ezek számát 146-ra teszi az összeírás, vagyis az összes erdővidéki családok 9,20 %-a tartozott ehhez a rendhez. A nemesség aránya az átlag fölé emelkedett Vargyason, Fülében és Bibarcfalván, Köpecen, Száldoboson, valamint Közéapajtán.

Ez az egytelkes szegény nemesi réteg úgy keletkezett, hogy lófő vagy gyalogrendű családokat a fejedelmi hatalom valamilyen (rendszerint hadi érdemekért) nemeslevéllel ajándékozta meg. De ezzel nem járt sem birtok, sem jobbágyadományozás. Tehát az egytelkes nemes a maga telkén dolgozó földművelő maradt, továbbra is katonáskodott és ebben a korban már adózott is, tehát csak jogilag különbözött a szabad székelyek rendjétől. Nem volt kizsákmányoló. S mivel az egytelkes nemesség életmódjában sem különült el a székely szabadok rendjétől, a székely társadalom szabad rendjének felső csúcsán helyezkedett el, bár jogilag a nemesség rendjéhez tartozott. Az egytelkes nemesi rend aránya nem változott a XVIII. század első felében.

A székely társadalom legnépesebb rendjét a szabad székelyek alkották. Arányuk az összes családok 48,27 %-át tette ki. Legerősebb volt a szabad székelység Bodosban (86,27 %), Magyarhermányban (86,12 %), Telegdibaconban (76,62 %); gyengén volt képviselve ez a rend Miklósvarón (11,54 %) és Bardocon (26,08 %).

Ez a rend a hajdani lovas katonai, illetőleg gyalog katonai rend összeolvadása által jött létre, mert a katonai rendszer megszűnte miatt a rendi jellegű különbségeik is elenyésztek, bár saját kebelükben számoltartották rendi helyzetüket. A szabad székelyek rendje tulajdonképpen a szabad, saját földtulajdonnal rendelkező földművelő-gazdálkodó osztályt alkotta. Tehát a tulajdonképpeni termelőosztály nagyobbik részét. A mezőgazdasági termelőosztály másik részétől, a jobbágyságtól abban különbözött, hogy saját tulajdonában lévő telken gazdálkodott, földesúrtól közvetlenül nem függött, földjével szabadon rendelkezett, mert azt eladhatta, elzálogosíthatta, földet vásárolhatott, bármely szabad személyt (nemest is) perelhetett, földjét utódaira örökíthette. A jobbágygazdákra abban hasonlított, hogy ebben a korban a szabad székely is adót fizetett, hordozta a községi terheket, földet művelt s életmódja nagyon közel állt a jobbágyéhoz. Mivel azonban a földet könnyen elveszíthette, fennállt elszegényedésének a lehetősége; ugyanezt a jelenséget idézhette elő a telek szétesztása a fiúgyermekek között. Ezért a szabad székely gazdák rendje már akkor nagymértékben megoszlott vagyoniilag: voltak közte hatökrös gazdák és teljesen elszegényedett családok is. Az elszegényedett családok rendszerint jobbágyi vagy zselléri helyzetbe kerültek.

Ennek a folyamatnak tudható be, hogy a szabad székelyek aránya 1703 és 1750 között Miklósvár szék falvaiban 56,45 %-ról (az összes családokhoz viszonyítva) 49,60 %-ra csökkent. Nem vitás azonban, hogy még így is az erdővidéki faluközösségek legnépesebb rendje maradt.

Itt szeretnénk rámutatni az erdővidéki faluközösségek egyik sajátos jegyére. Arra, hogy a legtöbb faluban a faluközösség legalább két, néhányban pedig éppenséggel három többé-kevésbé külön közösség szö-

vetsége volt: a szabad székelyeké, a jobbágyoké és néhol az egytelkes nemeseké. Ezeket a külön közösségeket a falutörvény, s főleg a falugyűlés fóruma fogta össze. Hosszú idő óta vita tárgyát képezi a faluközösség felbomlásának ideje és a felbomlás mértéke. Úgy véljük, hogy mindaddig, amíg fennmaradt a határ közös birtoklásának a szokása (kettős vagy hármashatár), valamint jelentős köztulajdonú földdel rendelkeztek a községek (Erdővidéken minden falunak közös tulajdonban lévő erdeje és legelője volt, amellet mind a Bardoc fiúszéki falvak, mind a Miklósvár székiek olyan erdőségeket is bírtak közösen tulajdonul, amelyek a falvak között sem voltak megosztva még), a falu- és földközösség nem szűnhetett meg. És éppen ezek léte képezte a reális alapját a szabad székelység ilyen nagy arányú fennmaradásának. Mivel a szabad rétegek érdeke a közös birtoklás és a köztulajdon fenntartása volt, ezek a rétegek a legelszántabb harcot folytatták a birtokos nemesség ellen, amely fel szerette volna minél gyorsabban számolni a közösséget. Nem egy esetben ebben a törekvésében szövetségre lépett saját jobbágyaival.

A **jobbágyok** osztályához Erdővidéken a családok 30,43 %-a tartozott. Mivel a feudális társadalmi rend egyik alapvető osztályáról van szó, vele is részletesebben kell foglalkoznunk. A jobbágyság aránya azokban a falvakban volt a legjelentősebb, amelyekben úri nagybirtok alakult ki: Miklósváron, Nagyajtán, Bardoccon, Vargyason, Bibarcfalván, Olaszteleken és Erdőfűlén.

Hogyan szaporodott el ennyire a székelység körében a jobbágy?

Ismeretes, hogy a feudalizmus korábbi századaiban két főbb úton alakult-formálódott a jobbágyrend. Nevezzük „szerves“ útnak azt, amely külső erőszak nélküli volt, amikor az elszegényedő családok, vagy a bevándorló családok önként adták magukat jobbágyságra, csupán a gazdasági kényszer miatt. Ez a réteg alkotta az ún. örökös jobbágyságot. A másik út az volt, amikor a fejedelem felülről tömegesen jobbágyosított. Mint tudjuk, ez történt az 1562-es felkelés elfojtása után. Ehhez a típusú úthoz sorolható az is, amikor a katonáskodás terhét nem bíró, vagy attól szabadulni akaró családok a XVII. században tömegesen vállalták (a földesúri védelem reményében és a katonáskodás helyett) a jobbágyi függést. Mivel azonban ezeket a tömeges jobbágyosításokat felülről hatálytalanították (ideiglenesen Báthory Zsigmond, majd Mihai Viteazul, I. Rákóczi György) ¹⁶. A székelyföldi jobbágyképződésnek ez az útja nem vezetett végleges eljobbágyosodásra. De — s most számunkra ez a lényeg — az örökös jobbágyság (a hajdani „földönlakók“ utódai), s a magukat a XVII. század második felében és a XVIII. század első felében lekötő családok jobbágyi helyzete állandósult. Erdővidéken a Danielek, Csereiek, Henterek jobbágysága főleg ilyen rétegekből, illetve azok utódaiból állt ¹⁷.

Azok a jobbágyok tehát, akiket az 1750-es összeírás felúntet, vagy örökös jobbágyok, vagy szerződéses jobbágyok voltak.

A jobbágy függő helyzetben volt földesúrával szemben, helyét el nem hagyhatta, földhözköttöt rendet képezett. A telki földért szolgáltatásokkal tartozott a földesurának; a robot rendszerint két-három napot tett ki hetenként ¹⁸.

A jobbágyok ugyanakkor önálló termelők, mezőgazdák voltak. A jobbágyföld mellett joguk volt a közföldek használatához is (abban az arányban, amelyet a faluközösség megállapított). Mindezek által a jobbágy viselte az állami és községi adózás terheit, akárcsak a szabad székelyek.

A másik feudális függőségben élő társadalmi réteg: a **zsellérség**. Ennek két kategóriáját különböztette meg az 1750-es összeírás, a birtokos és birtoktalan zsellérékét. Az előbbiek mindössze 4,29 %-át képezték Erdővidék összes családjainak; a birtoktalan zsellérek aránya valamivel nagyobb: 5,48 %.

A zsellérség keletkezésének útja majdnem azonos volt a jobbágy-ságéval. Részen az elszegényedett jobbágyok utódai, részen a nemesi földre telepített jövevénycsaládok, vagy teljesen elszegényedett szabadok kötelezték el magukat a zselléri sorssal¹⁹. A birtokos zsellérség egy kis parcellafölddel rendelkezett, ahol saját családja számára termelt, de a közföldekből rendszerint nem részesedett²⁰. Szolgálatára rendszerint gyalogszeres, azaz igaerő nélküli munka volt. A birtoktalan zsellér semmi vagyonnal nem rendelkezett; e rétegről írta az egyik korabeli dokumentum: „Megrögzött nyomorult emberek“²¹. Általában a zselléri réteg volt a falusi társadalom legkiszolgáltatottabb része.

Végül meg kell emlékeznünk a **kóborlók** csoportjáról. A statisztika 37 ilyen családot említ meg Erdővidéken. A kóborlókat az előbbi elemzés során nem társítottuk sem a szabad sem a feudális függőségben levőkhöz, egyszerűen azért, mert szabadmenetelű zsellérek voltak. Tévednénk azonban, ha valamiféle felesleges társadalmi rétegnek vélnők a kóborlókat. A legtöbb esetben közülük kerültek ki a földesurak s a falvak molnárai, többször a pásztorai is. Ugyanakkor köréjük sorolták a zalánpataki üveg-huta munkásait is (mert idegenből vándoroltak ide).

Megemlítjük, hogy a cigányoknak szánt rovat minden falunál üresen maradt. Pedig nehezen hihető, hogy 1750-ben Erdővidéken ne lett volna egy cigány se; talán arról lehet szó, hogy a birtoktalan zsellérek közé írták a cigánycsaládokat is.

6.

Milyen volt tehát a XVIII. század közepén Erdővidék társadalma?

Mivel ebben a kis tájegységben egyetlen város, s még mezőváros sem alakult ki, az egész társadalma mezőgazdasági-falusi jellegű volt. Ezt a társadalmi szerkezetet majdnem egészében a mezőgazdasági termelők, földművelők alkották; az 1587 családból 1496, tehát a családok 98,94 %-a mezőgazda. Ezek így oszlotak meg: 766 család szabad székely, 483 család jobbágy, 149 egytelkes nemes és 63 család birtokos zsellér. Akárcsak más székely vidékeken, a lakosság rendileg és osztályszempontból is tagolt volt: a szabad székelyek a régi székely társadalom képviselői voltak, az egytelkes nemesek, a jobbágyok és zsellérek viszont a hűbéri rendi fejlődés eredményei. Itt tehát nem alakult ki egységes, a társadalom többségét alkotó parasztosztály, mint a vármegyékben (a megyei területhez tartozó, de Erdővidéken fekvő Felsőrákos falu mutatja az ellenpéldát:

itt a lakosság hatalmas többségét a jobbágyok és zsellérek tették ki). Erdővidéken a tulajdonképpeni parasztságot a jobbágyság és zsellérség képviselte. A fenti megoszlási arányok azt is mutatják, milyen mértékű volt a régi székely társadalomszerkezet felbomlása, illetőleg átalakulása. Elhagyva (arányait illetően) a kisebb jelentőségű kategóriákat, s csak a két legnagyobb réteget hasonlítva össze az arány: 48 % szabad székely, 30 % jobbágy.

Az ilyen átalakulás láttán, a legtöbb történész csodálkozik a szabad rendek arányainak csökkenésén, illetőleg a hűbéri jellegű rétegek gyarapodásán. Holott éppenséggel az a csodálatra méltó, hogy a szabad családok nagy részének sikerült elkerülnie a jobbágyi sorsot.

Csodák persze nincsenek, s ennek az érdekes társadalomfejlődésnek az okait abban a tényben kell keresnünk, hogy a régi társadalomszerkezet és az új, feudális társadalmi erők mérkőzése nagyrészt a Habsburg-foglalásig lezajlott, tehát még akkor, amikor szükség volt a székely szabad katonacsaládok szolgálatára. S mivel e küzdelemben egyik erő sem tudott teljes fölényt kiharcolni, kialakult egy bonyolult, hagyományos és új rendeket, társadalmi rétegeket egyesítő szerkezet, társadalmi forma. S bár a Habsburg-hódítás után létrejött helyzet kedvezett a hűbéri formáknak, a régi formák még mindig rendelkeztek annyi erővel, hogy magukat megvédjék. E védelem fő bástyája a faluközösség, valamint a földközösségi maradványok voltak; a faluközösséget Erdővidék legtöbb falvaiban a birtokos nemességnek sohasem sikerült teljes mértékben maga alá rendelnie. Ez a viszonylagos társadalmi egyensúly (amint azt a későbbi korszak történeti adatai mutatják), lényeges változások nélkül a feudalizmus teljes bukásáig, tehát 1848-ig fennmaradt.

JEGYZETEK

- 1 Vö. Kriza János, Benedek Elek, Konsza Samu gyűjtéseit.
- 2 Hermányi Dienes József, Benkő József, Bölöni Farkas Sándor, Kriza János, Benedek Elek.
- 3 A szokások, hagyományok.
- 4 Részletesebben KISGYÖRGY ZOLTÁN: *Erdővidék*. Sepsiszentgyörgy, 1973, 78.
- 5 CONNERT JÁNOS: *A székelyek intézményi a legrégibb időktől az 1562-i átalakulásig*. Kolozsvár, 1901, 6—7.
- 6 Székely Oklevéltár, I., 3.
- 7 ORBÁN BALÁZS: *A Székelyföld leírása*, III., Pest, 1869, 9—23.
- 8 Academia R.S.R. Filiala Cluj, Biblioteca, Ms R. 1431.
- 9 Székely Oklevéltár, VII., 293, 298.
- 10 DOMOKOS PÁL PÉTER: *Adattár Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírására 1703-ban*. Történeti Statisztikai Közlemények, III., 1—2. sz. 188—189.
- 11 Populație și Societate, Cluj, 1972, 230—231.
- 12 TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Erdélyi összeírások. A történeti statisztika forrásai*, Budapest, 1957, 273.
- 13 Az összeírás teljes anyaga: Országos Levéltár Budapest (OL.) Erdélyi Gubernium Levéltára, F. 50.

14 DOMOKOS PÁL PÉTER, i.m. 189.

15 OL. GUB. Tr. F. 50, 53-as Téka

16 SZÁDECZKY KAROS LAJOS: *A székely nemzet története és alkotmánya*, Bp., 1927, 144—145, 218—219.

17 Vö. KÁLLAY FERENC: *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről*, Nagyenyed, 1829, 150; SZÁDECZKY: i.m., 146, 218; Székely Oklevéltár, VII. 52—53, 178, 378.

18 Székely Oklevéltár, VII. 358.

19 CONNERT JÁNOS: *A székelyek alkotmányának históriája*, Székelyudvarhely, 1906, 167; Székely Oklevéltár, VII. 363.

20 Uo.

21 Székely Oklevéltár, VII. 165—166.

Societatea Bazinului Baraolt la mijlocul secolului al XVIII-lea

— SCURT REZUMAT —

Comunicarea prezintă datele conscripției din 1750. Ea urmărește în mod deosebit natura schimbărilor intervenite în societatea din Bazinul Baraoltului în perioada care s-a scurs de la ocuparea Transilvaniei de Habsburgi pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea. În acest interval de o jumătate de secol, se constată un proces lent de feudalizare a societății. S-au întărit clasele și păturile tipic feudale: iobagii, diferitele categorii de jeleri și nemeșii cu o sesie. Sporul iobăgimii s-a produs în detrimentul secuilor liberi, precum și prin stabilirea unor elemente venite din alte părți. Totuși, schimbările n-au modificat esențial structura de bază a societății secuiești. Potrivit datelor oferite de conscripția din 1750, în cele 19 sate din Bazinul Baraoltului, situate în scaunele Micloșoara și Brăduț, cele 1587 familii erau împărțite după cum urmează: 146 (9,20 %) aparțineau nemeșimii cu o sesie; 766 (48,27 %) secuilor liberi; 483 (30,43 %) iobagilor; 155 (9,77 %) jelerilor, iar 37 (2,33 %) vagabonzilor.

Reiese deci, că în Bazinul Baraoltului și la mijlocul secolului al XVIII-lea ponderea elementelor libere era superioară celor care au ajuns în dependență feudală.